

Н. М. Попадинець

кандидат економічних наук, науковий співробітник
відділу регіональної економічної політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України», м. Львів

**ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ
ТОРГІВЛІ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ**

У статті розглянуто основні питання, пов'язані з формуванням і функціонуванням роздрібною торгівлі в сільській місцевості. Визначено основні чинники впливу на її розвиток. На основі проведеного аналізу визначено основні тенденції розвитку роздрібною торгівлі. Встановлено, що впродовж 2005-2014 рр. відбулося значне скорочення об'єктів роздрібною торгівлі. Результати дослідження показали, що роздрібний товарообіг у розрахунку на одну особу в розрізі регіонів мав найнижчий показник у селах Львівської, Луганської та Сумської областей, тобто це території, які вирізняються переважно невеликими селами з невисокою людністю. Натомість лідером було визначено Київську область, яка за весь досліджуваний період залишалась на першому місці. Сформульовано проблеми, які необхідно вирішити для ефективного функціонування об'єктів роздрібною торгівлі та максимального задоволення потреб сільського населення відповідними послугами. Запропоновано заходи, реалізація яких призведе до покращення якості функціонування роздрібною торгівлі в сільській місцевості.

Ключові слова: магазини, приватні підприємства, роздрібна торгівля, сільська місцевість, товарообіг.

Popadynets N. THE MAIN TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF RETAIL TRADE IN RURAL AREAS

The article discusses the main issues related to the formation and operation of retail in rural areas. The main factors that influenced its development. Based on the analysis of the basic trends of retail. It was established that during the 2005-2014 biennium. There was a significant reduction in retail facilities. The results showed that retail sales in per capita by region was worst in rural areas, Lviv, Luhansk and Sumy regions, that is areas that include mostly small villages with low populations. Instead leader was determined Kiev region, which for the entire study period remained in first place. Formulated issues that need to be addressed for the effective functioning of the retail and the maximum to meet the needs of the rural population respective services. The measures, implementation of which will improve the quality of functioning of retail in rural areas.

Keywords: malls, private enterprises, retail trade, rural trade, commodity circulation.

Домогосподарства сільської місцевості є одними з найважливіших суб'єктів ринкової економіки, оскільки одночасно є споживачами і виробниками суспільних благ. Їх вплив є досить вагомий як на мікро-, так і макрорівні, адже розвиток споживчої поведінки сільських жителів має цілу низку відмінностей, викликаних економічними, соціальними і культурними особливостями сільських територій. Особливе місце в соціально-економічному розвитку села належить роздрібній торгівлі, оскільки торгівля забезпечує населення товарами та послугами. Саме вона найповніше відображає процеси ринкових відносин у сільській місцевості.

У вирішенні цих проблем значний вклад зробили Л. О. Азарян, В. В. Апопій, М. П. Балабан, П. Ю. Балабан [1], Т. М. Булах [2], І. М. Копич [3], І. П. Міщук, О. О. Нестуля, Ю. Б. Шпильова [4] та ін. У їхніх працях основна увага зосереджена на дослідженні функціонування роздрібною торгівлі та її сучасному стані. Проте залишається невирішеними питання проблеми розвитку роздрібною торгівлі саме в сільській місцевості.

Метою статті є визначення стану, тенденцій та особливостей розвитку роздрібною торгівлі в сільській місцевості та обґрунтування шляхів вирішення наявних проблем.

Основною сферою економічної діяльності в сільській місцевості сьогодні є роздрібна. Стан торгової мережі у селах вимагає нового підходу до її розміщення, оскільки з розвитком ринкової економіки роздрібна торгівля зазнала певних змін. Як

зазначають у своєму дослідженні М. П. Балабан і П. Ю. Балабан: «Перехід до побудови ринкової економіки суттєво загострив ситуацію із торговельним обслуговуванням сільського населення. Підприємства і організації споживчої кооперації, які монопольно здійснювали торгівлю на селі та приймали активну участь у вирішенні загальнодержавних завдань по стабілізації та розвитку сільського споживчого ринку в країні, почали втрачати свої позиції в організації торгівлі на селі. Поява приватних торговців, трансформаційні процеси в економіці країни, особливо в перші роки перехідного періоду, сприяли посиленню конкуренції, структурним змінам в організації торговельного обслуговування сільського населення. Процеси, що відбувалися, мали визначальний вплив на особливості та основні тенденції розвитку торгівлі на селі, змінили роль окремих структурних ланок в її організації» [1, с. 179]. Тому для максимального покращення територіальної організації роздрібною торгівлі, саме з формуванням приватних торгових підприємств, є необхідність поєднати інтереси споживачів і виробників.

Так, однією з основних складових розвитку роздрібною торгівлі в сільській місцевості є розвинута інфраструктури, що забезпечує мешканців цих територій закладами торговельної сфери. За останні 10 років у сільській місцевості майже всі об'єкти роздрібною торгівлі перейшли у приватну власність. Така ситуація насамперед зумовлена скороченням зайнятості в сільському господарстві та стрімким

зростанням зайнятості у сфері роздрібно́ї торгівлі, що останнім часом стала основним джерелом забезпечення життєдіяльності більшості населення цих територій. Однак, згідно зі статистичними даними, протягом останніх десяти років ситуація з торговим обслуговуванням сільського населення в Україні погіршилася (рис. 1).

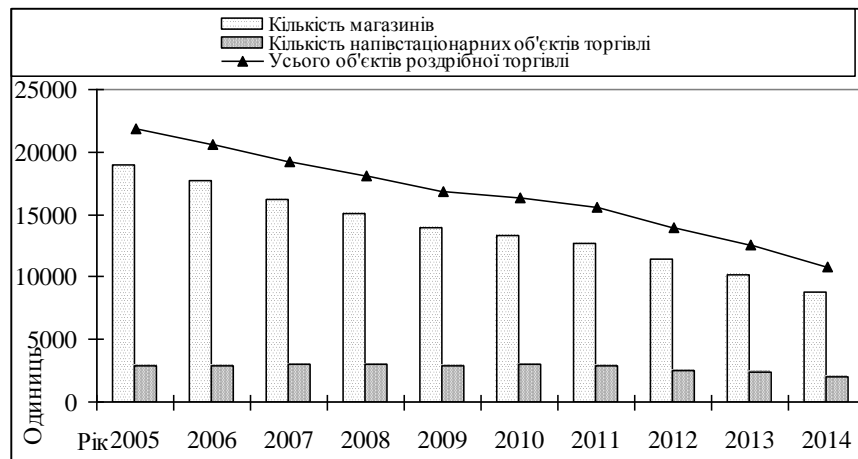

Рис. 1. Мережа роздрібно́ї торгівлі підприємств у сільській місцевості по Україні*

*Побудовано автором на основі даних [5].

Як бачимо з рис. 1, це стосується усіх без винятку сільських територій нашої держави. Так, упродовж 2005-2014 рр. відбулося значне скорочення кількості об'єктів роздрібно́ї торгівлі. Найбільше скорочення спостерігалось серед магазинів, а саме з 18966 од. у 2005 р. до 8804 од. у 2014 р., тобто більше ніж удвічі. Значно менше скорочення відбулось по об'єктах торгівлі напівстаціонарних – від 2850 од. у 2005 р. до 2060 од. у 2014 р.

На 10000 осіб наявного сільського населення у 2005 р. припадало 14 об'єктів роздрібно́ї торгівлі, а вже у 2014 р. – тільки 8. Відбулося і скорочення торговельної площі в магазинах на 10000 осіб з 779 м² у 2005 р. до 552 м² у 2014 р. Хоча згідно з затвердженими ще у 1992 р. нормативами, забезпеченість торговельною площею магазинів у розрахунку на 1 000 жителів має становити 250 м². Отже, бачимо, що, згідно зі статистичними даними, відбулося скорочення за всіма видами як торговельних об'єктів, так і зменшення торговельної площі на наявне сільське населення.

Шпильова Ю. Б. [2, с. 377] у своєму дослідженні також стверджує про те, що у сільській місцевості триває скорочення кількості об'єктів роздрібно́ї торгівлі. На її думку така ситуація склалась переважно через зменшення кількості магазинів, причому це більшою мірою відбувається за рахунок скорочення продовольчих магазинів, оскільки понад чверть сільських населених пунктів взагалі не мають торговельних закладів, і половина з них припадає на малі села та хутори. Крім того, близько чверті населених пунктів не мають ні стаціонарних, ні пересувних об'єктів торгівлі. Підтвердженням цього є зростання радіуса доступності до об'єктів роздрібно́ї

торгівлі. Якщо в 1995 р. цей показник становив 1,4 км, то сьогодні він зріс майже вдвічі. Така ситуація досить негативно впливає на соціальні настрої населення, яке не може задовольнити елементарні потреби в товарах першої необхідності, не говорячи вже про одяг, побутову техніку, меблі тощо. Досить гострою ця проблема є в сільській місцевості, у кращому випадку закриття магазину супроводжується

відкриттям кіоску, де сумнівною є якість товарів, що пропонуються (невідповідні умови зберігання товарів, відсутність документації про їх походження). У більшості випадків у сільських мешканців зникає взагалі можливість придбання товарів у своєму населеному пункті.

Проте ми цієї думки повною мірою не поділяємо. За приклад візьмемо села Західної України, де більшість сіл належить до гірських територій. Якщо проїхатись цими селами, то можна побачити, що в одному

невеликому селі може бути три і більше повноцінних магазини, які продають не тільки продовольчі, але й побутові товари, а відстань між ними є в межах кількох сотень метрів. Ті ж села, що не мають магазинів, розміщують у житлових будинках невеликі кіоски, які не реєструють як торговельний об'єкт. Тому і виникає така омана, що більшість сіл є незабезпечена роздрібними торговими точками. А суть проблеми полягає у небажанні виготовлення дозвільних документів на проведення торговельної діяльності, оскільки це тягне за собою прийняття на роботу особи, яка буде продавати цей товар, бухгалтера, який буде займатися звітністю та сплатою податків, що зменшуватиме дохід власника торгової точки. Також потрібно знаходити постачальників, які будуть привозити необхідний товар. Але таким власникам не потрібно цього робити, адже вони самі можуть закупити товар по низькій ціні, а у своїй точці поставити будь-яку націнку і отримати великий дохід. Тому з боку державних органів мала би бути проведена роз'яснювальна робота з такими нелегальними підприємцями, для того щоб пояснити усі переваги легалізації свого бізнесу, що приведе одночасно до наповнення місцевого бюджету та збільшення зайнятості у сільській місцевості. Адже згорання мережі роздрібно́ї торгівлі в сільській місцевості негативно впливає на рівень життя населення, яке не має змоги отримати якісний товар за помірну ціну.

Важливим показником роздрібно́ї торгівлі в сільській місцевості є роздрібний товарообіг. Його обсяг відображає рівень життя населення території. При зниженні показників економічного розвитку багатьох галузей часто зустрічається протилежна ситуація з роздрібним товарообігом, що засвідчує значну роль торгівлі у становленні ринкового господарства в сільській місцевості. Особливістю роздрібно́ї торгівлі є те, що вона за обсягом своєї

діяльності та за кількістю зайнятого в ній населення є однією з найбільших галузей економіки держави.

Роздрібний товарообіг торгової мережі в сільській місцевості становить 36938,2 млн грн, або в розрахунку на одну особу – 2834 грн, що, порівняно з містом, відповідно на 90,5% і 79% менше. Тобто лише 9,2% загального товарообігу торгової мережі припадає на сільську місцевість. Між тим в Україні кількість сільських населених пунктів у 62 рази перевищує кількість міст, але кількість сільських мешканців у 2,2 разу менша, ніж у міських поселеннях [5].

Важливим чинником впливу на обсяги роздрібного товарообігу є місце розташування села, тобто його територіальне розміщення (чи то захід, чи схід України тощо). Якщо розглядати роздрібний товарообіг у розрізі регіонів у розрахунку на одну особу, то найнижчі показники зафіксовані в селах Львівської, Луганської та Сумської областей, тобто це території, які вирізняються переважно невеликими селами з невисокою людністю (рис. 2). Лідером є Київська область, яка завжди вирізнявся серед інших.

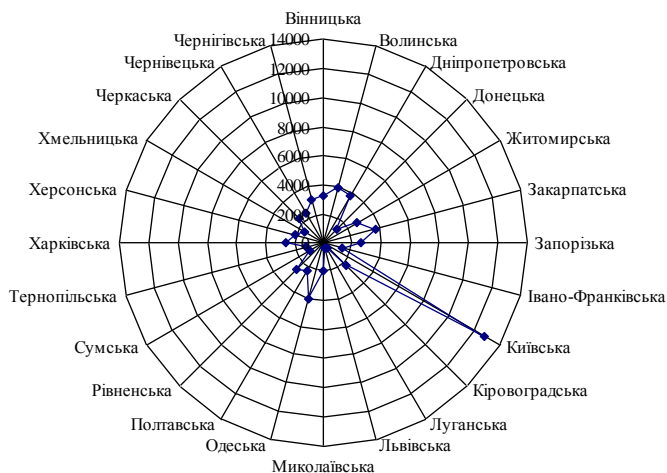

Рис. 2. Роздрібний товарообіг у сільській місцевості в 2014 р. з розрахунку на 1 особу*, грн.
*Побудовано автором на основі даних [6].

У 2005 р. найнижчий роздрібний товарообіг у сільській місцевості з розрахунку на одну особу, грн був у Львівській, Тернопільській і Харківській областях. Тобто Львівська область за 10 років так і залишилась з найнижчим показником. Відповідно Київська область у обидва періоди займала перші місця.

Як було вже зазначено, у сільській місцевості часто торгівля ведеться без дозволів і сертифікатів, тому невідомо наскільки така продукція відповідає встановленим стандартам якості. Хоча і у магазинах, які є у селах, якість товару є також не на належному рівні. Враховуючи, що транспортне сполучення погане, а більшість селян – пенсіонери, для котрих будь-які поїздки – складна справа, такі маленькі ринки для них – фактично чи не єдина можливість придбати усе необхідне для господарства.

Часто трапляються випадки, що коли через село проходить автомобільна траса, то селяни виставляють

біля дороги на продаж різний товар, як городину, фрукти, яйця, так і різні вироби ручної роботи. Усе це здійснюється без відповідного санітарного контролю та дозволів. Проте державних заготівель, куди б можна було здавати вироблену на власному господарстві продукцію, практично немає, єдина альтернатива – віддавати перекупникам за заниженими цінами [7].

Ще однією проблемою розвитку роздрібною торгівлі в сільській місцевості є цінова доступність товарів і відсутність спеціалізованих магазинів з товарами для сільськогосподарських потреб чи побутовою технікою. Якщо побутову хімію можна придбати в більшості магазинів, розміщених у сільській місцевості, то товари для дітей (дитяче харчування) є досить обмеженими або взагалі відсутніми. Тому вплив територіального чинника, а саме відстань від районного чи обласного центру, зумовлює формування цінової політики в сільських об'єктах торгівлі. Оскільки визначальним для сільських об'єктів торгівлі є потужний розвиток приватного сектору, який, на жаль, орієнтується не стільки на потреби споживача, скільки на отримання максимального для себе прибутку, то і ціна ставиться максимальна. А якщо кількість торгових точок у селі є обмежена, то це практично унеможливує спроможність сільського жителя впливати на широту асортименту та на ціну товару, і, як наслідок, жителі села змушені купувати те, що пропонує власник магазину.

Позитивним для сільського жителя є те, що зараз дуже часто відбувається проведення щорічних сільських ярмарків, де вони можуть реалізувати продукцію власного виробництва та купити необхідні для своїх потреб товари. Проте такі ярмарки відбуваються досить рідко, адже для їх проведення необхідно залучати досить значні кошти, на що не завжди погоджуються місцеві органи влади.

Ще одним чинником, що сприяє негативному розвитку роздрібною торгівлі, є безпосередній обмін товарами – бартер. Неодноразово представники з одних областей їдуть до інших областей України та здійснюють обмін товарів (помідори, цибулю, кавуни на картоплю, яблука тощо) і часто не за ринковими цінами, а за ціною, яку самі встановлюють.

Таким чином, виходячи з наведеного, можна виділити основні проблеми розвитку роздрібною торгівлі в сільській місцевості, а саме: приховування підприємцями діяльності торгових точок (відсутність дозвільних документів на торговельну діяльність); неефективне використання наявних ресурсів і майна, що ускладнюється зменшенням товарного асортименту і навіть відсутністю значної частини необхідних товарів; суттєва регіональна диференціація у забезпеченості об'єктами роздрібною торгівлі; нерозвинена типізація підприємств роздрібною торгівлі, слабка їх концентрація; недотримання санітарно-гігієнічних вимог щодо

зберігання та транспортування товарів; відсутність ефективної динамічної системи управління тощо.

Тому для покращення якості функціонування роздрібно торгівлі в сільській місцевості необхідно забезпечити реалізацію таких заходів:

– розвиток інфраструктури, насамперед це стосується транспортних шляхів, адже більшість віддалених сіл від траси не мають асфальтного покриття, що утруднює постачання необхідних товарів;

– оновлення Державних стандартів щодо якості товарів і їх зберігання, транспортування, пакування тощо;

– упровадження пільгового режиму оподаткування для об'єктів торгівлі, що розташовані в сільській місцевості;

– контроль з боку держави у сфері ціноутворення;

– підтримка підприємств роздрібно торгівлі для впровадження інновацій тощо.

Враховуючи значну роль, яку відіграє роздрібно торгівля у розвитку сільських територій, органам влади, за теперішніх умов проведення децентралізації влади, необхідно розробити «Програму розвитку роздрібно торгівлі в сільській місцевості», яка б містила аналіз та оцінку розвитку роздрібно торгівлі, цілі, завдання та пріоритетні напрями її розвитку. Вона має визначити механізми, інструменти та способи досягнення поставлених цілей і завдань. Така Програма має бути затверджена кожним регіоном окремо, зважаючи на своє географічне розміщення, побут і культуру. Метою програми має бути максимальне задоволення потреб мешканців сільських територій.

Список використаних джерел

1. Балабан П. Ю. Ринкові трансформації торгівлі в сільській місцевості / П. Ю. Балабан, М. П. Балабан // *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. – 2014. – Вип. 1. – С. 178-189.

2. Булах Т. М. Сфера торгівлі й ресторанного господарства у сільській місцевості України: стан, проблеми та перспективи розвитку / Т. М. Булах // *Економіка розвитку*. – 2013. – № 1(65). – С. 38-42.

3. *Внутрішня торгівля України: проблеми і перспективи розвитку: монографія* / І. М. Копич, О. О. Нестуля [та ін.]; за ред. В. В. Анопія, П. Ю. Балабана. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2014. – 565 с.

4. Шпильова Ю. Б. *Розвиток роздрібно торгівлі в сільській місцевості України: проблеми та перспективи* / Ю. Б. Шпильова // *Збірник наукових праць ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ” [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://lib.uabs.edu.ua/content/view/full/49/1615/#other>

5. *Статистичний щорічник України за 2014 рік / Державний служба статистики України: За ред. І. М. Жук*. – Київ, 2015. – 586 с.

6. *Роздрібно торгівля України в 2014 рік / Державний служба статистики України: Відп. за вип. А. О. Фризоренко*. – Київ, 2015. – 152 с.

7. Попадинець Н.М. *Сучасний стан сфери роздрібно торгівлі у сільській місцевості: проблеми та перспективи розвитку* / Н.М. Попадинець, Т.В. Коломієць // *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: [зб. наук. пр.] / Інститут регіональних досліджень НАН України; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.)*. – Львів, 2014. – Вип. 6(110). – С. 124-130.

References

1. Balaban, P. Y., Balaban, M. P. (2014). Rynkovi transformatsiyi torhivli v sil's'kiy mistsevosti [Market transformation trade in the countryside]. *Ekonomichna strategiya i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta poslug – Economic strategy and prospects of development of sphere of trade and services*, 1, 178-189. [in Ukrainian].

2. Bulakh, T. M. (2013). Sfera torhivli i restorannoho hospodarstva u sil's'kiy mistsevosti Ukrainy: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Trade and restaurant business in rural Ukraine: state, problems and prospects of development]. *Ekonomika rozvytku. – Economy Development*, 1(65), 38-42. [in Ukrainian].

3. Copich, I. M., Nestoulia, A. A. & Apopiya, V.V., Balaban, P.Y. (Ed.). (2014). *Vnutrishnya torhivlya Ukrainy: problemy i perspektyvy rozvytku [Domestic trade of Ukraine: problems and prospects of development]*. Lviv: The New World – 2000. [in Ukrainian].

4. Shpylova, Yu. B. (2011). Rozvytok rozdrubnoyi torhivli v sil's'kiy mistsevosti ukrainy: problemy ta perspektyvy [Development of retailers in rural Ukraine: problems and prospects]. *Ukrayins'ka akademiya bankiv's'koyi spravy NBU – Ukrainian Academy of Banking of the NBU*. Retrieved from: <http://lib.uabs.edu.ua/content/view/full/49/1615/#other> [in Ukrainian].

5. State Statistics Service of Ukraine (2015). *Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014]*. Kyiv. Retrieved from http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2015/-zb/10/sz_2014_uk.zip [in Ukrainian].

6. State Statistics Service of Ukraine (2015). *Rozdrubna torhivlya Ukrainy v 2014 rik [Retail in Ukraine 2014]*. Kyiv. Retrieved from http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2015/zbsz_2014_uk.zip [in Ukrainian].

7. Popadynets, N. M. Kolomiyets, T. V. (2014). Suchasnyy stan sfery rozdrubnoyi torhivli u sil's'kiy mistsevosti: problemy ta perspektyvy rozvytku [The current state of the retail trade in rural areas: problems and prospects]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy [Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine]*. 110(6), 124-130. [in Ukrainian].